

**IMPACTUL CURENTELOR ARTISTICE EUROPENE
ASUPRA DEZVOLTĂRII GENULUI PORTRETULUI SCULPTURAL
ÎN BASARABIA INTERBELICĂ**

**INFLUENCE OF ARTISTIC EUROPEAN CURRENTS
ON THE DEVELOPMENT OF THE SCULPTURAL PORTRAIT GENRE
IN INTERWAR BESSARABIA**

ANA MARIAN¹,

doctor în studiul artelor, cercetător științific superior,
Institutul Patrimoniului Cultural

CZU 730.041.5(478)

Curentele artistice europene constituie un punct de reper în dezvoltarea portretului sculptural basarabeian interbelic. Școala pe care au avut-o premergătorii Terentie Zubcu și Vladimir Ocușco se baza pe marile curente artistice ale secolului XIX: realismul și impresionismul. Tematica oamenilor muncii penetrează în creația sculptorului moldovean Alexandru Plămădeală, în special, în lucrarea ce conține un seminud bărbătesc – „Muncitorul” (1921, ghips patinat), ale cărui detalii de portret sunt de un realism pronunțat, trecut prin filiera artei ruse. Pentru sculptura impresionistă este relevant „Portretul lui Bogdan Petriceicu-Hașdeu” (1936, ghips patinat) al lui Alexandru Plămădeală. În lumina ultimelor investigații, influența curentelor europene în creația sculptorilor care au emigrat după 1940 în Europa, în perioada următoare de activitate, este

¹ E-mail: anisoara-marian@yandex.ru

inestimabilă. Portretul sculptural interbelic de pe teritoriul Basarabiei rămâne a fi un domeniu al artei care propune soluții originale.

Cuvinte-cheie: curente europene, modernism, realism, impresionism, purism, eclecticism

European artistic trends represent a referral for the development of the interwar sculptural portraiture. The school, which the predecessors Terentie Zubka and Vladimir Okushko graduated from, was based on the famous artistic currents of the 19th century such as realism and impressionism. The themes of the image of workers penetrated into the work of the Moldovan sculptor Alexandru Plamadeala, mainly in his work, which represents a half-naked male figure „The Worker” (1921, tinted gypsum), whose portrait details are clearly related to realism, passed through the prism of Russian art. The „Portrait of Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (1936, tinted gypsum), by Alexandru Plamadeala was relevant for impressionist sculpture. In the light of recent studies, the influence of European currents on the creation of the sculptors who emigrated to Europe after 1940, is inestimable in the following period of their activity. The interwar sculptural portrait on the territory of Bessarabia remains a genre of art that proposes original solutions.

Keywords: European trends, modernism, realism, impressionism, purism, eclecticism

Introducere

Curentele artistice europene constituie un punct de reper în dezvoltarea portretului sculptural basarabean interbelic. Deși aici portretul nu era cunoscut ca gen cultivat, el era practicat în arta populară, în special, în troițele lucrate în lemn sau piatră, unde chipul lui Iisus Hristos și cel al Maicii Domnului, al Mariei Magdalena, chipurile de sfinți, serafimi, îngeri, dar și chipurile celor doi tâlhari posedă calități pregnante de portret. Troițele moldovenești au accente de realism, dar și de primitivism, efigiile fiind redată în spiritul celor două tendințe în artă: naturalism și decorativism. Fără a avea o continuitate imediată în sculptura autohtonă, aceste manifestări sculpturale din arta populară au format gustul estetic al populației pe parcursul unei lungi perioade.

Cei care au pus piatra de temelie la studierea sculpturii și la modelarea portretelor sculpturale în Basarabia au fost profesorii de arte plastice Terentie Zubcu și Vladimir Ocușco. Terentie Zubcu (1860-?) și-a făcut inițial studiile la Școala de Pictură din Odesa, apoi la Academia de Arte din Petersburg. Vladimir Ocușco (1862-1919) a studiat, de asemenea, la Academia de Arte din Petersburg. Școala pe care au avut-o acești premergători se baza pe marile curente artistice ale secolului XIX: realismul și impresionismul. Există informații, precum că tânărul plastician Alexandru Plămădeală (1888-1940), fiind elev în clasa lui Vladimir Ocușco, a modelat un portret ronde-bosse în ghips. Este vorba despre *Portretul scriitorului rus N.V. Gogol*, executat cu prilejul centenarului de la nașterea acestuia. Este de remarcat faptul că pe atunci la această școală nu era nici o clasă de sculptură [1 p. 7].

Discipolul lui Vladimir Ocușco, Alexandru Plămădeală, făcând studii, în anii 1908-1911, la Academia Imperială de Pictură, Sculptură și Arhitectură de la Moscova, a însușit la cel mai înalt nivel anatomia plastică, indispensabilă la crearea portretului sculptural. La întoarcerea în țară, în 1919, Alexandru Plămădeală preia administrarea Școlii Municipale de Desen din Chișinău. El va conduce și clasa de sculptură și desenul nudului¹ [1 p. 21].

Curentul realist

Curentul realist pune accent pe funcția cognitivă a artei: adevărul vieții, cunoașterea profundă a aspectelor cotidianului.

Un exemplu al artei franceze, care ulterior va sta la baza realismului socialist sovietic, este *Plecarea voluntarilor din 1792*, cunoscut sub denumirea *La Marseillaise – Marselieza* (1833–1836), a lui François Rude. Arcul de Triumf de pe Champs-Élysées din Paris, executat în anii 1806-1836, după proiectul arhitectului Jean-François Chalgrin, monument tipic pentru perioada imperiului lui Napoleon, este un model de lucrare realizată în stilul *empire*. Importanța portretului realist pe care o atestă această compoziție este foarte mare: efigia zeității simbolizează imaginea avântului de luptă (există și un

1 Iar doctorul A. Șimanovschi va preda anatomia [1, p. 21].

portret-schiță executat de Rude pentru a definitiva conceptual acest chip)¹. Deși importanța acestei opere a lui Rude nu este evidentă chiar din momentul apariției ei, ea va fi un exemplu pentru arta realismului socialist.

Unul dintre cei mai remarcabili pictori și sculptori realiști este Honoré Daumier (1808-1872). Pornind de la reprezentări grafice caricaturale, el modelează o serie de chipuri de burghezi: *Jean-Claude Fulchiron* (poet), *Charles Philipon* (jurnalist și director de ziar), *Clément-François-Victor-Gabriel Prunelle* (doctor), *François-Pierre-Guillaume Guizot* (prim-ministru) etc. [2 p. 356]. Lucrate către anul 1832, în argilă pictată, aceste chipuri caricaturale denotă spiritul activ al unui creator și precursor al curentelor moderne – Honoré Daumier. Influența indirectă a operei lui Daumier va cunoaște, la distanță de un secol, reverberații în creația artistului plastic basarabean Glebus Sainciuc (1919-2012).

Dintre marii sculptori ai curentului realist în Franța și Belgia se remarcă Jules Dalou (1838-1902) și Constantin Meunier (1831-1905), care se dedică reprezentării mediului muncitoresc. Tematica oamenilor muncii penetrează în creația lui Alexandru Plămădeală, în special, în lucrarea ce conține un seminud bărbătesc – *Muncitorul* (1921, ghips patinat), ale cărui detalii de portret sunt redade realist. Detaliul mâinii cu ciocan a muncitorului redat minuțios, chipul său călit în munci zilnice plasează lucrarea în cadrul realismului, trecut prin filiera artei ruse. Lucrarea este, întâi de toate, o ilustrare a faptului că sculptorul a aplicat cunoștințele temeinice dobândite în anii de studii. Expresivitatea produsă de dinamica corpului se face resimțită și în detaliile de portret, suflul rebeliunii fiind mai puțin specific artei autohtone, dar actual pentru realismul rus din acea perioadă.

Realismul clasic, ancorat la modernism, este specific lucrării realizate în genul sculpturii de șevalet – *Portretul soției Olga Plămădeală* (1924, lemn). Portretul redă frumusețea interioară, candoarea ființei atât de apropiate sculptorului. Trăsăturile feței sunt redade cu exactitate și fac chipul recognoscibil. Configurația postamentului repetă formele corpului protagonistei.

În același context stilistic este de remarcat *Portretul lui Alexe Mateevici* (1933, bronz patinat), care este redat generalizat, cu o textură mată, cu trăsăturile evanescente, redând lumina care vine din interior.

Impresionismul

În secolul XIX sculptura impresionistă, al cărei cel mai ilustru reprezentant este Auguste Rodin (1840-1917), tratează formele cu efecte de picturalitate, în plan sculptural suprafețele sunt prelucrate astfel ca să reflecte lumina și să creeze efecte picturale de clarobscur, iar tematica acestora este cu adevărat romantică, producând trăiri intense la spectatori. Prima lucrare, care l-a făcut remarcat pe Auguste Rodin printre sculptorii francezi din secolul XIX, a fost portretul-mască *Omul cu nasul spart* (1864, bronz). Deși această operă a fost respinsă în anul 1964 de *Salon*, pentru Rodin a reprezentat o împlinire, cu toate că era în singurătate cu ceea ce făcea. Detaliul portretistic are un rol covârșitor în statuia *Sfântul Ioan Botezătorul* (1878, bronz), în care expresia feței, secundată de detaliile nudului, capătă elocvență și mister creștinesc. Urmează portretele-bust *Jean-Paul Laurens* (1881, bronz) și *Alphonse Legros* (1881-1882, bronz), *Bustul sculptorului Jules Dalou* (1883, bronz), toate modelate impresionist. După care vin portretele mai târzii – *Victor Hugo* (1909, bronz) și *Georges Clemenceau* (1911-1913, bronz), în care deformarea formei este evidentă, majoră și hotărâtoare pentru conturarea mesajului lucrărilor. Sunt cunoscute și o serie de lucrări-studii portretistice pentru *Burghezii din Calais* (1884-1886), în care modelajul impresionist poate fi clar sesizat ca stil de modelare.

De fapt, portretele care l-au consacrat pe Auguste Rodin sunt cele ale marilor personalități: *Portretul lui Victor Hugo* (1897), statuia lui *Honoré de Balzac* (1893-1897), *Capul lui Baudelaire (studiu)* (1898), *Portretul lui Bernard Shaw* (1906). Deschiderea spre modernitate în lucrările lui Auguste Rodin au avut o mare influență asupra creației sculptorilor basarabeni. În acest sens, este relevant *Portretul*

¹ Totuși, unii dintre contemporanii sculptorului Rude, spre exemplu, sculptorul Pierre-Jean David d'Angers, portretist consacrat, considera că această grimasă este derizorie.

lui Bogdan Petriceicu-Hașdeu (1936, ghips patinat) al lui Alexandru Plămădeală. Marele scriitor și gânditor al epocii sale este întruchipat sub povara gândurilor, cu privirea retrasă, spectatorului fiindu-i permis să contempleze acest chip de la o parte, fără a-i tulbura liniștea. Modelarea impresionistă completează această imagine prin efecte de suprafață, care conferă viață chipului. Deși influența lui Rodin se resimte mai pregnant în textura, în suprafețele vibrante, și în realizarea portretului pot fi sesizate caracteristicile modelajului specific plasticii rodiniene.

Un alt sculptor al acestei perioade este Nichifor Colun (1882-1951). Nichifor Colun a realizat un portret binecunoscut și păstrat din anii '20 – *Portretul restauratorului Ion Croitoru* (bronz), care este lucrat impresionist. Acest portret este o mărturie elocventă a procesului de asimilare a stilului impresionist în sculptura interbelică moldovenească. Atmosfera imagistică sugerată de către sculptorul Nichifor Colun este cea care păstrează și reproduce intens clipa, impresia fugară de scurtă durată, deși trăsăturile de portret sunt redată cu maximă convingere. Bustul care servește și ca postament este amorf, cu amprente unei modelări pasionate și pe alocuri stihinice.

Un factor important al procesului de europenizare a culturii basarabene este determinat prin formarea profesională a tinerelor talente în școli prestigioase din străinătate.

Printre sculptorii moldoveni care și-au făcut studiile peste hotarele țării este și Claudia Cobizev (1905-1995). Sculptorița a studiat în Belgia, la Academia de Arte din Bruxelles, la maeștrii Rousseau și Rimbaud. Primul portret cunoscut executat de Claudia Cobizev este *Ana-Maria* (1937, ghips tonat). În acest portret este redat chipul candid al unei fete, parcă ascultând ceva, acest moment fiind confirmat prin redarea ochilor fără pupile. Portretul de copii, fiind genul cel mai complicat pentru redare, i-a reușit sculptoriței, care a surprins caracteristicile psihologice ale vârstei fragede.

O altă reușită a plasticienei Claudia Cobizev, ce ține de perioada interbelică, este cunoscutul *Portret de femeie* (1939, bronz), care oferă noi impresii, fiind privit de jur împrejur. Sculptorița a studiat și la București, sub îndrumarea lui Corneliu Medrea și Constantin Baraschi. Concepțiile creative acumulate pe parcursul acestor studii s-au reflectat în tratarea anatomică a acestui chip.

Un alt reprezentant eminent al sculpturii basarabene interbelice este Lazăr Dubinovschi (1910-1982), care a studiat la Școala de Arte Frumoase de la București, unde i-a avut ca profesori pe Dimitrie Paciurea și Oscar Han. În 1929 întreprinde o călătorie la Paris, unde își continuă studiile în atelierul lui Antoine Bourdelle, la Academia Grand Chomier. În 1930 absoluește Școala de Arte Frumoase din București.

Printre primele sale lucrări, create în perioada interbelică, se atestă *Portretele profesorului C. Holban* (1934, ghips), *A. Filippide* (1938, bronz) și *G. Ibrăileanu* (1938, bronz). Personajele sculptate de Lazăr Dubinovschi sunt redată perfect din punct de vedere anatomic, conținând și tratarea lumii interioare. Astfel, în *Portretul profesorului C. Holban* privirea piezișă a ochilor, buzele strânse subliniază intelectul portretizatului, iar postamentul, care este un cub, conține o alegorie – imaginea unei bufnițe. Școala bucureșteană se face remarcată în modelarea fidelă în bronz, corectitudinea trăsăturilor anatomice și vibrația emoțională.

Dintre plasticienii care au activat în perioada interbelică în străinătate se evidențiază Luzanowsky (Marinescu) Lidia (1899-1983), care, absolvind Școala de Belle Arte din Chișinău, obține o bursă de studii a statului român (1924) și studiază la Paris, la Academia Grande Chaumier [5 p. 56]. Portretele realizate de Lidia Luzanowsky – *Frumoasa adormită* (1934, teracotă) și *Bustul Olgăi Olby* (anii 1940, ghips) – penetrează în sfera adânc psihologică a personajelor și pot fi încadrate în manifestările modernismului [3].

Un sculptor basarabean, coleg cu Alexandru Plămădeală, este Numai Patlagean (1888-1961). El și-a continuat studiile la Paris, la Academia Ransson [5 p. 48]. Lucrarea lui Numai Patlagean *Cardinalul Alfred E. Smith* (? , bronz) este unul dintre busturile marilor personalități ale timpului său, în realizarea cărora autorul aplică diverse tehnici, inclusiv și turnarea în bronz. În acest context de idei, se face remarcă *Autoportretul* său (1920, bronz), care nu reprezintă o idealizare a chipului, redat la vârsta de

32 de ani, dar fiind parcă înaintat în vârstă. Fiecare dintre personajele lui Naum Patlagean reflectă o anumită stare psihologică, iar stilistic se încadrează în modernismul european [5 p. 55].

Eclectismul

Urmărind traseul creativ parcurs de sculptorii autohtoni, putem remarca o atitudine selectivă vizavi de curentele artistice europene. Curentele abstracționiste și avangardiste, după cum se pare, nu au fost prea agreate de sculptorii autohtoni, printre care și Alexandru Plămădeală, pe unele considerându-le drept „câi greșite” și orientându-se spre marii creatori ai Renașterii și Clasicismului. Aici ar fi de menționat faptul că studiile pe care le-au făcut artiștii plastici basarabeni s-au bazat pe programe clasice, astfel încât orientarea lor spre viziuni artistice moderniste era destul de anevoioasă. De exemplu, Moisei Cogan (1879-1943), sculptor basarabean, a cultivat formele sculpturii antice, dar și postimpresionismul. Aici este deja vorba despre o viziune eclectică, în care diversele curente, distanțate în timp, își găsesc o implementare originală. O concepție stilistică asemănătoare se manifestă și în creația sculptorului Nichifor Colun, care, se presupune, a sculptat reliefurile fațadei Casei Herța din Chișinău în stil eclectic neobaroc.

Purismul

În anii 1910-1920, un alt curent, purismul, s-a manifestat în arta plastică franceză, fiind fondat de pictorul *Amédée Ozenfant* și de arhitectul Charles-Édouard Jeanneret-Gris, numit *Le Corbusier*. Din punct de vedere teoretic, curentul a fost prezentat în manifestul *După cubism* (1918). Dezaprobând decorativitatea și deformarea naturii, acceptate în cazul cubismului și avangardismului, puriștii propagau ideea „purificării” realității pe care o redă artistul plastic. Înlocuind obiectul și mediul prin „simbolul plastic”, prin „elementul primar”, arta trebuia să exprime esența obiectului și fenomenului. Puriștii disecau tot ce era adăugător, de prisos. Aceste principii au fost oglindite în revista de estetică *L'Esprit Nouveau*, populară în anii 1920-1925, și în cartea *Pictura contemporană* (1924) semnată de *Amédée Ozenfant* și *Le Corbusier*.

Un reprezentant ilustru al purismului a fost și Constantin Brâncuși (1876-1957), a cărui creație a traversat mai multe faze, evoluând și fiind total diferit de la o operă la alta [2 p. 514]. Printre primele sale portrete se numără lucrarea *Somnul* sau *Muza adormită* (1908, marmură), care, după răsunetul pe care l-a avut, este o operă modernistă. Acest portret este urmat de cel cu denumirea *Domnișoara Pogany* (1913, bronz poleit). Stilizarea, simplificarea formei, adusă la un laconism armonios, caracterizează acest portret. Iar în lucrarea *Principesa X* (1916, bronz poleit) forma devine eminent pură, desăvârșită prin faptul că conține doar esența unei realități percepute de autor [4].

Dar până a ajunge la această fază de evoluție, la această formă-idee, Brâncuși a trecut printr-o fază mai realistă în portret: *Cap de copil* (1906, bronz), *Cap de copil* (1906, ghips patinat), *Orgoliu* (1906, bronz), *Portretul pictorului Nicolae Dărăscu* (1906, bronz), lucrări în care Constantin Brâncuși caută să redea, prin modelare, latura estetică, cea anatomică, dar și cea psihologică a protagonistului. Lucrările executate de sculptor pe parcursul unui singur an, 1906, reflectă evoluția gândirii sale artistice, teoretice și practice, abilitatea de aplicare a diverselor procedee plastice, expresivitatea sublimă a reprezentărilor portretistice.

Referindu-ne la creația brâncușiană din anul 1910, menționăm două portrete originale: *Muza adormită* (1910, bronz poleit) și *Muza adormită* (1910, bronz), în care disecarea elementelor de prisos, la fel ca în cazul lucrării *Omul care merge* (1900-1907, bronz) a lui Auguste Rodin, subiectul este tratat exhaustiv, copleșitor de laconic.

Pentru a ajunge la cristalizarea formelor în lucrarea *Domnișoara Pogany* (1913, bronz poleit), Constantin Brâncuși creează o verigă intermediară între *Muza adormită* și acest portret, și anume *Muza* (1912, bronz poleit), care va conduce, prin vitalitatea formelor sale, spre o nouă concepție a portretului, exprimată prin laconism și formele reduse la cele esențiale, care va domina creația sculptorului în următorii 20 de ani.

O altă linie de creație, profilată în anul 1916 prin lucrări cioplite în lemn, se caracterizează prin asimilarea și transformarea formelor care sunt inspirate din arta populară românească, al cărei mare admirator a fost Constantin Brâncuși. Astfel sunt portretele-compoziții *Vrăjitoarea* (1916, lemn) și *Socrate* (1922, lemn). Iar *Noul născut* (1915, marmură) este o lucrare cu reverberații cosmice, astrale, delimitând lucrurile trecătoare de cele eterne, spațiul infinit, în care se înscrie o formă la fel de infinită, o „sferă” a eternității.

Cu totul deosebită este lucrarea *Portretul lui George* (1911, marmură), în care gingășia copilului adormit este exprimată prin forme rotunjite care sugerează emoția autorului vizavi de acest subiect. Sculptorul reduce imaginea la esență în *Portretul lui Nancy Cunard* (1925-1926, lemn) și în *Portretul Doamnei Meyer* (1916-1930, lemn). Aceste lucrări, create în perioada înfloririi creației sale, vădesc predilecția lui pentru o hiperbolizare ascunsă, cu efecte exteriorizate de expresivitate.

Chiar dacă creația lui Constantin Brâncuși a fost cunoscută de sculptorii basarabeni, ea nu s-a reflectat pregnant în lucrările acestora. De altfel, și curentele care au avut un impact enorm asupra viziunii sculptorilor europeni, cum au fost cubismul, fovismul, futurismul, dadaismul, suprarealismul, suprematismul ș.a., s-au resimțit mai puțin pregnant în portretul basarabean interbelic. Dat fiind faptul că operele Pinacotecii din Chișinău au fost pierdute în anii grei ai celui de-al Doilea Război Mondial, mult prea puținele măturii pe care le avem în acest sens ne permit să afirmăm că și în Basarabia interbelică au existat opere de o reală valoare estetică, fiind consecvente și sub aspect teoretic, exprimat în mostre, care dovedesc sincronizarea, deși tardivă, cu opere ale artiștilor europeni.

Concluzii

Din cele expuse mai sus, putem constata caracterul eclectic și selectiv al operelor sculptorilor basarabeni în perioada interbelică în ceea ce privește adoptarea, în portretele realizate de ei, a curentelor europene. Din izvoarele ajunse la noi până în prezent, s-a conturat o tendință generală spre realism, impresionism, spre plastica lui Auguste Rodin, spre modernism și eclecticism. Astfel, artiștii se arată ca fiind niște visători, abordările lirice se atestă nu numai în portretele feminine, dar și în cele ale personalităților notorii.

Efectele de picturalitate din portretele tratate impresionist, despre care s-a vorbit mai sus, intensifică trăirile spectatorilor prin expresivitatea lor. De remarcat, că și artiștii plastici care au activat în domeniul sculpturii din perioada interbelică din Basarabia, precum sunt Claudia Cobizev și Lazăr Dubinovschi, care și-au făcut studiile în atelierelor europene, au integrat treptat școala europeană în arta basarabeană, propunând soluții individuale, originale și inedite. Deși, în lumina ultimelor investigații realizate în studiile criticilor de artă contemporani (Tudor Stavilă [6], Tudor Braga [7], Sofia Bobernaga [8], Vladimir Bulat [9], ș.a.), influența elementelor stilistice ale curentelor europene asupra concepțiilor artistice ale sculptorilor autohtoni manifestate în creația lor ulterioară este inestimabilă, portretul sculptural interbelic de pe teritoriul Basarabiei rămâne a fi un domeniu mai puțin reflectat în studiile de specialitate, constituind un domeniu de investigație pentru următoarele cercetări și deschizând noi perspective de înțelegere a traseului evolutiv al artei contemporane din Republica Moldova.

Referințe bibliografice

1. PLĂMĂDEALĂ, O. *Alexandru Plămădeală: viața și activitatea (amintiri)*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1965.
2. *1000 de sculpturi ale unor artiști de geniu*. Oradea: Aquila, 2007. ISBN 978-973-714-124-8.
3. ZANINI, W. *Tendințele sculpturii moderne*. București: Meridiane, 1977.
4. GEIST, S. *Brâncuși: Un studiu asupra sculpturii*. București: Meridiane, 1973.
5. STĂVILA, T. Pictori basarabeni la Școala de la Paris (Sculptură). In: *Arta*, 2013. Ser. Arte vizuale. Arte plastice. Arhitectură. Chișinău: Garomont, 2013, vol. 1, nr. 1, pp. 48–59. ISSN 1857– 1050.
6. STĂVILA, T. *Artele Frumoase din Basarabia în secolul XX*. Chișinău: ARC, 2019. ISBN 978-9975-0-0319-3.
7. BRAGA, T. *Alexandru Plămădeală*. Chișinău: ARC, 2007. ISBN 978-9975-61-162-6.
8. БОБЕРНАГА, С. *Клавдия Кобизева. Скульптура*. Москва: Советский художник, 1988.
9. BULAT, V. *Lazăr Dubinovschi*. Chișinău: ARC, 2005. ISBN 9975-61-340-3.